

Hallager, hvis bog bør læses med kontrol af hans oplysninger, har intet bevis givet for de pågældende vasers tilknytning til magasinrumskomplekset med dets Linear B-tavler eller vestfløjens øvrige centrale del. En afklaring af Knossos' stilling i LM III B må afvente nye udgravningsresultater.

Ingrid Strøm

I anledning af ovenstående skal jeg ganske kort svare, at der intet findes hos Fabricius, som kan begrunde en mistanke om, at ca. 70 komplette minoiske vaser skulle kunne komme fra en i øvrigt ikke identificeret romersk bebyggelse. De 12 meget store forrådskar, *pithoi*, som udgjorde en del af vaserne, giver derimod fundet en meget fast tilknytning til paladsniveauet. Det område Kalokairinos gravede ville kun kunne nå til Sydpropylæerne og således mod syd dække »the Central Clay Area« (fig. 46), hvor vi med sikkerhed ved, at Evans senere fandt både LM III B keramikskår og Linear B tavler.

Efter endnu engang at have haft lejlighed til at kontrollere det primære arkæologiske kildemateriale i Knossos skal jeg desuden her korrigere Ingrid Strøms påstand om, at der skulle være to geometriske keramikskår i de forseglede LM III A depoter i Den lange Korridor. M. Popham skriver blot, at et skår ser geometrisk ud, men også, at det meget vel kan være et misbrændt minoisk skår, og det skår jeg afbilder i figur 10 m.t.h. er et minoisk pithos-fragment med indstemplede koncentriske cirkler.

Erik Hallager

Jacob Isager: Forum Romanum og Palatin. Odense, Universitetsforlaget 1977.

Jacob Isager præsenterer sin bog om Forum Romanum og Palatin som et oversigtsværk og arbejdsredskab såvel for den, der beskæftiger sig fagligt med monumenterne som for den interesserede Romfarer. Der er lagt vægt på topografi og historie med brug af talrige citater fra den antikke litteratur.

Stoffet afvikles i tre hovedafsnit. Først kommer en sammenhængende fremstilling af Forums udvikling fra ca. 600 f. Kr. til ca. 500 e. Kr. Dernæst behandles monumenterne enkeltvis. Det sidste afsnit giver en oversigt over bygningerne på Palatin. Et fyldigt appendix har Rom i den præurbane periode som emne. Bogen er til slut forsynet med forskellig støtte til læseren: en kort omtale af murtyper i romersk arkitektur, en årstalsliste over hovedpersoner og -begivenheder, en tidstavle over perioden 1400–575 f. Kr. og monumenterne på Forum, et kort glossar og et register. Det er i sig selv en præstation at fremstille det meget omfattende emne for afsnit I på kun 26 sider, inclusive illustrationsmateriale. Det lange tidsrum inddeles i fem perioder (600–387 f. Kr.; 387–200 f. Kr.; 200–50 f. Kr.; 50 f. Kr.–100 e. Kr.; sen kejsertid). Periodiseringen er velbegrundet – dog opfatter vel de færreste 2. årh. e. Kr. som en del af 'sen kejsertid'. Den store stofmængde giver en høj koncentration af oplysninger i teksten, men sprogbehandlingen letter presset. Fremstillingen er veldisponeret og dækkende, men man savner skitser af den politiske historie (f. eks. s. 21 nederst). I en række tilfælde må forf. nødvendigvis begrænse sig til meget forenklede formuleringer af komplicerede sagsforhold; her må læseren være tilsvarende på vagt – som når klassicismen i augustæisk arkitektur forklares med, at håndværkerne var hentet fra Grækenland (s. 25). Afsnittet giver som helhed indtryk af større fortrolighed med det historiske og filologiske stof end med det arkæologiske; således kulminerer romersk beton- og teglstensarkitektur på s. 30 i 2.–3. årh. e. Kr., men på s. 32 først efter 300 e. Kr.

I afsnit II beskrives monumenterne 'emnevis'. Man savner en forklaring på forf.s overvejelser her, og man må til indholdsfortegnelsen for klart at kunne se, at det drejer

sig om en inddeling under overskrifterne: templer, basilikaer, folkeforsamlingspladsen, triumfbuer og Carcer. Det er vanskeligt at få øje på fordelene ved denne plan for fremstillingen. Det bliver nødvendigt at omtale Regia under 'Templer' og titlen 'Folkeforsamlingspladsen' må rumme monumenter, der intet har med den at gøre (f. eks. Lacus Curtius). Inddelingskriterierne er dels bygningstopologiske, dels funktionelle, dels topografiske – nogen analytisk gruppering er der ikke tale om. Den tillader heller ikke forf. at virkeliggøre forordets forhåbning om, at afsnittet måtte kunne fungere selvstændigt som vejleder ved et besøg på Forum. Her ville en gennemgang efter topografiske kriterier gøre bedst fyldest; der henvises iøvrigt ikke til oversigtsplanerne i afsnit I, ligesom planer over de enkelte monumenter savnes i flere tilfælde.

Man vender sig så til de enkelte beskrivelser. Her lokaliseres monumentet, dets bygningshistorie og funktion gennemgås, hvorefter de synlige rester beskrives. Man kan glæde sig over den gode brug af de antikke forfattere. Til hvert monument knyttes en litteraturliste. Omtale af helligdomme indledes flere steder med en redegørelse for kulten og dens betydning. På samme måde beskrives basilikaen og triumfbuen som bygningstype i romersk arkitektur før behandlingen af de enkelte eksempler på typen. Forf.s filologisk-historiske baggrund er umiskendelig; hans bevidste nedprioritering af arkæologiske data (s. 7) er forståelig for så vidt angår udgravningsresultater, der kun har sat sig spor i faglitteraturen, men virker ikke rimelig, når man står overfor synlige levn.

Det svækker bogens værdi som arbejdsredskab, at antikke kilder flere steder citeres uden henvisning, og at litteraturlisterne dels bringer titler, der findes i standardværker nævnt samlet i forordet, dels forbigår vigtig nyere litteratur (f. eks. G. Fuchs, *Architektur-darstellung auf römischen Münzen*, 1969, til monumenter fra republik og tidlig kejsertid). Til flere monumenter findes ingen litteratur – man kommer i tvivl om hvorfor. Det kan undre, at monumenter som Focas-søjlen og Domitians rytterstatue ikke er beskrevet.

Afsnittet om Palatin behandler kort alle vigtige monumenter efter samme mønster som beskrivelserne i afsnit II. Der lægges med rette vægt på at fortælle om resultaterne af de nye udgravninger af Augustus' Hus og Apollon-templet. Den øvrige tekst må i sin kortfattedhed betegnes som rent orienterende. Forf.s bygningsbeskrivelser kunne være mere præcise, især i gennemgangen af de domitianske anlæg på Palatium s. 132 ff. Litteratur til Palatin gives samlet i slutningen af afsnittet; en fordeling på de enkelte monumenter som i afsnit II ville være at foretrække. For bogen som helhed gælder det, at mangel på krydshenvisninger forhindrer fuldt udbytte af tekst og billedmateriale; sidstnævnte er sine steder af for ringe kvalitet (s. 127!). En gennemlæsning viser, at såvel årstalsliste som glossar bør udvides betydeligt for at kunne fungere efter hensigten.

De kritiske bemærkninger til trods må man hilse en bog på dansk om oldtidsbyens hjerte velkommen. Den interesserede lægmand, der kan honorere bogens krav om forhåndsviden, vil have glæde af den, og de mange citater fra den antikke litteratur må kunne inspirere tværfaglig undervisning i latin og oldtidskundskab. Som egentligt fagligt arbejdsredskab må den benyttes med forsigtighed, især for det arkæologiske stofs vedkommende.

Jan Stubbe Østergaard

I indledningskapitlet om Roms topografiske udvikling og i det særlige appendix behandler forfatteren den mest problematiske periode i Roms historie, *det prærepublikanske Rom*. Den meget vanskelige og omfattende debat inddrages fornuftigt nok ikke; men forfatteren har valgt at følge E. Gjerstads syntese. Ifølge denne skal Rom, hvis udvikling fra jernaldersamfund betragtes som produkt af den etruskiske kultur, være opstået som samlet bystat kort efter 600 f.v.t. gennem en synoikisme af flere uafhængige landsbysamfund.

Alle de mere monumentale frembringelser fra den arkaiske periode skal derfor dateres til perioden herefter.

Man må undres over, hvorfor forfatteren har valgt at følge Gjerstads teser. I dag er de dog forladt af alle, undtagen lige de svenske forskere, og grundlaget for tidstavlen s. 167, samt publikationen »Civiltà del Lazio primitivo« (1976), som nævnes i litteraturlisten, er den tyske forsker H. Müller-Karpes kronologi. Det væsentlige spørgsmål er nemlig ikke, om en grav skal dateres 600 eller 575 f.v.t.; men problemet ligger deri, at de to forskningsretninger har et vidt forskelligt indhold i de enkelte kronologiske grupper. Gjerstads opdeling i kulturfaser kan derfor ikke placeres i bogens tidstavle, da denne tidstavle faktisk er et alternativ til Gjerstad. Hele tesen om Roms urbanisering betragtet som en synoikisme af »primitive« landsbysamfund afhænger af rigtigheden af Gjerstads relative kronologi. Hvis den ikke kan holde, må urbaniseringen, som det understreges i »Civiltà del Lazio primitivo«, ses som en lang udviklingsproces. Grundlaget for Gjerstads kronologi er uholdbart; for det første bygger den relative kronologi på en for subjektiv stil-analyse af grov jernalderkeramik, for det andet på den ubeviselige antagelse, at de *samme* materielle frembringelser og kulturelle fænomener pr. definition må dateres senere syd for Tiberen end nord for.

Afsnittene, herunder behandlingen af det tidlige Regia, kan derfor kun anbefales med forbehold. Den, der ønsker at uddybe sit kendskab til perioden, bør supplere litteraturlisten med H. Müller-Karpe »Zur Stadtwerdung Roms« (1959), som er et væsentligt hovedværk, og eventuelt med H. Riemanns grundlæggende kritik af Gjerstad i »Göttingische Gelehrte Anzeigen« 214, 1960-62; 222, 1970; 223, 1971.

Jørgen Christian Meyer

D. Ebeling u. F. Irsigler: Getreideumsatz, Getreide- und Brotpreise in Köln 1368-1797 I-II. Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln, hrsg. v. H. Stehkämper, 65-66. Köln-Wien, Böhlau Verlag 1976-77. Iv + 698, lli + 268 s. samt grafiske bilag. DM 132.

Wilh. Abel: Agrarkrisen und Agrarkonjunktur. Eine Geschichte der Land- und Ernährungswirtschaft Mitteleuropas seit dem hohen Mittelalter. 3. neubearb. u. erweit. Aufl. Hamb. u. Bln., Verlag Paul Parey 1978. 323 s. DM 98.

Wilh. Abel: Geschichte der deutschen Landwirtschaft vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert. Deutsche Agrargeschichte, hrsg. v. G. Franz, Bd. II. 3. neubearb. Aufl. Stuttgart, Verlag Eugen Ulmer 1978. 370 s., ill. DM 88.

Siden krigen i 1940 standsede M. J. Elsas' bredt anlagte *Umriss einer Geschichte der Preise und Löhne in Deutschland* har det tyske, prishistoriske udgivelsesarbejde stort set ligget stille. Meget materiale henligger formentlig endnu urørt eller ubearbejdet, ikke mindst fra de nordtyske stæder (Hamburg, Lübeck), der naturligvis vil have stor interesse også fra nordiske synspunkter. Allerede derfor er arbejdets genoptagelse for Rhin-området under ledelse af professor Franz Irsigler (Bielefeld) glædelig. Værkets betydning rækker imidlertid langt videre; dels fordi det har kunnet bygges på homogene serier over et meget langt tidsspand i Kölns *Merkurial*, som altså tåler sammenligning med de bedste franske, men i modsætning til disse også indeholder mængdeangivelser over stadens kornforbrug; dels fordi dette materiale åbner muligheder for indsigt i prisdannelsesmekanismer, konsumtion osv. som næppe noget andet sted.

Trods titlens årstal dækker dette materiale egentlig perioden 1531-1797 (i sig selv et usædvanligt tidsrum), hvorimod det senmiddelalderlige stof er langt mere usammenhængende overleveret. *Merkurialens* talmateriale hidrører fra stadsøvrighedens velkendte for-